

О. Г. Данильян, доктор філософських наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ ПРАВОВИМ ВИХОВАННЯМ У ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Правове виховання за своїм змістом – це складне, багатоаспектне поняття, яке у рамках правознавства розглядається або як система соціальної дії права (загальносоціологічний аспект), або як функція державних та громадських організацій із соціального управління населенням з метою формування у нього необхідного рівня правової свідомості та правової культури [1, с. 5–6]. Цей підхід дозволяє акцентувати увагу на таких важливих проблемах правовиховного процесу, як його організація та управління.

Відомо, що здатність будь-яких державних та громадських структур ефективно здійснювати свою діяльність залежить перш за все від того, наскільки вони організовані і наскільки чітко та злагоджено функціонують у зовнішніх умовах, що змінюються. Принципи системної організації й ефективного управління мають вирішальне значення і для досягнення цілей правового виховання в нашій країні. Питання організації та управління правовим вихованням у сучасному українському суспільстві актуалізуються також тому, що трансформація політико-правової системи України призвела до майже повного розвалу інститутів правового виховання населення, що існували в країнах до 1991 р., а також до делегітимації тих принципів організації та управління, на основі яких вони функціонували. На жаль, на місці зруйнованої системи правового виховання за роки незалежності в нашій країні не було створено іншої ефективної системи з формування правової свідомості та правової культури населення. Її відсутність негативним чином позначається на здійсненні в Україні політичної і правової реформ, стані законності та правопорядку. Результатом відсутності системи організації правового виховання в Україні є: правовий нігілізм населення, зростання злочинності, корупція в державних органах влади, криміналізація суспільства в цілому, що значно ускладнює створення правової держави та громадянського суспільства. Зазначені причини зумовлюють необхідність теоретичного дослідження організаційних та управлінських засад правового виховання в Україні.

Слід зазначити, що проблеми організації та управління правовим вихованням не залишалися без уваги вчених. Різні аспекти організації та управління правовим вихованням відображено у працях таких дослідників, як Е. Бурлай, В. Головченко, Р. Голубєва, З. Каландарішвілі, Д. Керімов, Н. Кобец, Н. Козюбра, С. Кожевникова, Л. Лазарев, Р. Маркова, А. Міцкевіч, В. Оксамитний, О. Папієва, А. Погарадзе, Н. Соколов, В. Струтинський, А. Суханов, Е. Татарінцева, В. Федоріна та ін. Однак вивчення і аналіз наукової літерату-

ри дозволяють зробити висновок про те, що нині відсутні праці, у яких би безпосередньо розглядалися особливості організації та управління правовиховним процесом у перехідному суспільстві, в тому числі в Україні.

Для визначення сутності понять «організація правового виховання» і «управління правовим вихованням» необхідно звернутися до аналізу ширших, так званих «родових» понять — «соціальна організація» та «соціальне управління». Традиційно в науковій літературі поняття «організація» використовується у декількох значеннях: елемент соціальної структури; тип діяльності; ступінь внутрішньої впорядкованості, погодженості частин цілого; система відносин між індивідами, об'єднаних спільною метою [2, с. 401–402.]. Під соціальним управлінням розуміються процес цілеспрямованого впливу суб'єкта соціального управління на об'єкт соціальної системи для забезпечення його ефективного функціонування; особливий вид професійної діяльності, який не зводиться лише до досягнення цілей системи, але і є засобом підтримки цілісності будь-якої складної системи, її оптимального функціонування [3, с. 381–382].

Розглядаючи співвідношення цих понять, треба зазначити, що поняття «організація» є первинним відносно поняття «управління», оскільки управління є однією з функцій організацій (систем). Саме за допомогою управління забезпечується збереження певної структури організації (системи), підтримується режим її діяльності, а також забезпечується виконання нею програм, завдань та досягнення цілей.

Відштовхуючись від розглянутих визначень, можна зробити висновок про те, що під організацією правового виховання необхідно розуміти зведення всіх здійснюваних у суспільстві правовиховних заходів у певну систему взаємопов'язаних, цілеспрямованих і послідовних дій різних суб'єктів суспільства, об'єднаних спільним задумом та діючих за єдиною програмою. А управління правовим вихованням можна охарактеризувати як певний вид соціальної діяльності, систему практичних заходів, які здійснюються певним органом влади (країни, регіону, установи) для забезпечення цілеспрямованого впливу (дії) на практику правовиховної роботи з метою її раціональної організації, оптимізації, забезпечення високої ефективності. Основною метою організації та управління правовиховним процесом є цілеспрямована дія суб'єктів цього процесу на свідомість особистостей, що виховуються, з метою створення у них системи правових цінностей, знань, формування переконань про необхідність правомірної поведінки, а також умінь та навичок користуватися всім правовим інструментарієм, який існує в державі.

До системи організації та управління процесом виховання в сучасному суспільстві входять практично всі суб'єкти: державні органи, громадські організації, колективи тощо. Відносно цієї системи управління комплекс правовиховних заходів є керованим об'єктом. Безпосереднім же об'єктом

правового виховання є певна сфера свідомості людей, їх духовного внутрішнього життя, тобто правова свідомість та рівень правової культури індивідів, що склався на її основі. Хоча система управління правовим вихованням органічно входить у загальний механізм соціального управління, вона відрізняється певними особливостями. Так, серед форм проведення правовиховної роботи перевага надається розповсюдженню правових знань, вихованню у громадян поваги до Конституції, законів, правових норм і, врешті-решт, формуванню у них потреби в правовій поведінці [3; 4].

Організація ефективного правового виховання в сучасному суспільстві припускає теоретичне обґрунтування основних правовиховних заходів та послідовності їх здійснення.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам формування правосвідомості і правової культури [5–8], а також вивчення досвіду правового виховання в нашій та інших країнах, дозволяє виділити основні етапи та напрямки (завдання) організації правовиховної роботи, послідовне здійснення яких має забезпечити формування необхідного рівня правосвідомості та правової культури населення. Основними етапами організації правового виховання в сучасному суспільстві є: аналіз стану правовиховної роботи в суспільстві та оцінювання її ефективності; розроблення на основі цього аналізу поточних та перспективних планів (програм); організація практичної реалізації прийнятих планів (програм); соціальний контроль за ефективністю правовиховної роботи.

У процесі організації правовиховної роботи важливе місце посідають також такі напрямки, як координація діяльності державних органів і громадських організацій у сфері правового виховання; інформаційне забезпечення правовиховного процесу; методичне забезпечення правовиховної діяльності; узагальнення і розповсюдження позитивного досвіду роботи з правового виховання та ін.

Відповідно до методології наукового дослідження організація та управління правовим вихованням в конкретному суспільстві повинні починатися з аналізу його реального стану та оцінювання ефективності здійснюваної правовиховної діяльності. Найбільш інформативною, на наш погляд, методикою оцінювання ефективності правовиховної діяльності у країні є методика порівняльного аналізу стану правосвідомості та правової культури населення на момент початку правовиховних заходів з їх станом на момент їх завершення. У свою чергу реальний стан правосвідомості та правової культури у певний період життя країни дозволяє оцінити дані про злочинність, якісну і динамічну її характеристики, кількість громадян, засуджених за серйозні правопорушення, а також рівень корупції в країні [9–11].

На підставі одержаних результатів про рівень правової культури населення, стан організації правового виховання в країні та оцінювання її ефектив-

ності державні органи повинні своєчасно розробляти поточні і перспективні плани (програми), а також здійснювати законодавче забезпечення правового виховання в країні. В сучасному суспільстві провідна роль у плануванні правового виховання належить державі, яка повинна обґрунтувати стратегічні цілі, принципи і завдання правовиховного процесу; скласти програми правовиховних заходів; визначити суб'єктів, відповідальних за виконання цих програм і строки досягнення намічених цілей, а також вказувати джерела фінансування правовиховних заходів.

Важливим напрямком діяльності держави з формування необхідного рівня правосвідомості і правової культури населення є законодавчим забезпеченням правового виховання. Цей напрямок включає два основні аспекти. Перший з них полягає в ухваленні державних законів, правових актів, що регламентують порядок організації та здійснення правовиховної роботи в суспільстві. Другий аспект законодавчого забезпечення правового виховання припускає створення сучасної, несуперечливої правової системи та забезпечення її реалізації на практиці, що само по собі має істотний правовиховний потенціал.

Найважливішим етапом правовиховного процесу є безпосередня організація та управління державними і суспільними органами діяльністю щодо формування правової свідомості і правової культури населення.

Безпосереднє керівництво з організації та управління правовим вихованням у розвинених країнах здійснює система державних інститутів в особі виконавчої, законодавчої і судової гілок влади, уповноважених конституцією та іншими законодавчими актами країни на здійснення функцій правового виховання та освіти. Самостійними суб'єктами управління правовим вихованням є громадські організації, профспілки, адміністрація підприємств різних форм власності, трудові колективи тощо.

У сучасній системі правовиховної діяльності, спрямованої на формування високого рівня правосвідомості і правової культури, важливе місце посідає соціальний контроль. Соціальний контроль у сфері правовиховної роботи є одним із основних каналів зворотного зв'язку, який дозволяє оцінити ефективність правового виховання населення та визначити напрямки його вдосконалення. Основною метою соціального контролю у сфері виховання є прагнення досягти соціальної стабільності і тотожності між соціальними очікуваннями суспільства та реальним станом речей – в нашому випадку між засобами правового виховання та рівнем правової культури і правосвідомості у суспільстві.

У процесі організації правовиховної роботи велике значення має також такий напрямок правового виховання, як координація діяльності державних органів та громадських організацій. Необхідність координації правовиховної діяльності пояснюється перш за все численністю суб'єктів системи право-

вого виховання в сучасному суспільстві. Основним державним органом, який виконує координаційну функцію у сфері правового виховання й освіти в Україні, є Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення. Очолює її і здійснює безпосереднє керівництво її роботою Міністр юстиції України. Координаційно-методичні ради з правової освіти населення створено також в Автономній Республіці Крим, у всіх областях України, а також у містах Києві та Севастополі.

Іншим важливим напрямком організації правовиховної роботи в сучасному суспільстві є інформаційне забезпечення правовиховного процесу. Основними джерелами правового інформування громадян у сучасному суспільстві виступають засоби масової інформації (ЗМІ): телебачення, Інтернет, радіомовлення і друковані видання. У процесі правового інформування населення ЗМІ зобов'язані дотримуватися певних принципів при обранні змісту та обсягу правової інформації.

Завершальним напрямком організації правовиховної роботи в сучасному суспільстві є методичне керівництво правовим вихованням, а також узагальнення і розповсюдження досвіду державних установ та громадських організацій, які досягли високої ефективності у зазначеній сфері діяльності. Складовою частиною методичного керівництва правовим вихованням є також вивчення ефективності правовиховної роботи окремих суб'єктів правового виховання та розроблення на цій основі відповідних пропозицій. Важливе значення тут має використання сучасних досягнень науки, результатів соціологічних досліджень для розроблення обґрунтованих методичних рекомендацій і вказівок з питань правового виховання.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що для організації ефективного правового виховання в сучасному суспільстві всі здійснювані правовиховні заходи повинні бути об'єднані в певну систему взаємопов'язаних, цілеспрямованих та послідовних дій різних суб'єктів суспільства, об'єднаних загальним задумом і діючих за єдиною програмою. За допомогою цієї системи має здійснюватися управління правовим вихованням у суспільстві. Організацію і управління правовим вихованням у суспільстві можна охарактеризувати як певний вид соціальної діяльності, систему практичних заходів, які здійснюються певним органом влади (країни, регіону, установи) з метою забезпечення цілеспрямованого впливу (дії) на практику правовиховної роботи з населенням, її раціональної організації, оптимізації, забезпечення високої ефективності. Основною метою організації й управління правовиховним процесом у суспільстві мусить бути цілеспрямована дія суб'єктів цього процесу на свідомість громадян для формування у них системи правових цінностей, знань, а також переконань про необхідність правомірної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцов, Р. В. Правовое воспитание личности в контексте аксиологии права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Р. В. Кравцов. – Челябинск, 2006. – 26 с.
2. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / авт.-упоряд. В. П. Андрущенко та ін. – К. : Знання України, 2002. – 670 с.
3. Долгополов, О. А. Организация правового воспитания в современной России : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11, 12.00.01 / О. А. Долгополов [Акад. права и управления Минюста России]. – Рязань, 2004. – 23 с.
4. Каптарь, В. С. Правовое воспитание как средство активизации человеческого фактора : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. С. Каптарь ; Моск. ун-т МВД России. – М., 2006. – 20 с.
5. Каландаришвили, З. Н. Актуальные проблемы правовой культуры российской молодежи : монография / З. Н. Каландаришвили. – СПб. : ИВЭСЭП, Знание, 2009. – 171 с.
6. Лазарев, Л. В. Правовое воспитание: координация и методологическое руководство / Л. В. Лазарев, Н. Я. Соколов // Сов. государство и право. – 1977. – № 7. – С. 37–45.
7. Маркова, Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. — К. : Вища шк., 1979. – 152 с.
8. Сухарев, А. Я. Управление правовым воспитанием трудящихся / А. Я. Сухарев // Сов. государство и право. – 1977. – № 11. – С. 37–45.
9. Головченко, В. В. Эффективность правового воспитания: понятие, критерии, методика измерения / В. В. Головченко. – К. : Наук. думка, 1985. – 127 с.
10. Организация и эффективность правового воспитания. – М. : Мысль, 1983. – 285 с.
11. Данильян, О. Г. Проблема оцінки реального стану правосвідомості і правової культури у транзитивних умовах / О. Г. Данильян // Вісн. Акад. правов. наук України. – Х. : Право, 2008. – Вип. 4 (55). – С. 57–68.

Максимов С. І., доктор філософських наук, професор

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Інтегральною характеристикою правового розвитку суспільства виступає правова культура, якій належить ключова роль у процесі здійснення політико-правових реформ в Україні [4, с. 587]. Тому без перебільшення можна сказати: якщо орієнтиром такого реформування є встановлення ефективної національної правової системи, заснованої на принципі верховенства права, то першочерговою умовою здійснення такого розвитку виступає формування національної правової культури.

Питанням формування правової культури в Україні останніми роками приділяється значна увага. Проте безпосередній вплив правового виховання